

نیازهای مطالعاتی استفاده‌کنندگان

از کتابخانه‌های مساجد

زهرا ابلازی^۱ و هما نجفی^۲

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی نیازهای مطالعاتی استفاده‌کنندگان از کتابخانه‌های مساجد استان تهران می‌پردازد. یافته‌ها روشن ساخت، استفاده از سالن مطالعه بیشترین هدف مراجعه افراد به این کتابخانه‌ها می‌باشد. در اولویت نیازهای مطالعاتی موضوعات علمی - آموزشی و کمک آموزشی بالاترین و موضوعات تاریخی - سیاسی در پایین‌ترین رتبه‌ها قرار دارند. استفاده‌کنندگان داشتن وقت کافی و علاقه به مطالعه را از مهمترین عوامل مؤثر در مراجعه به کتابخانه، و نبود فرهنگ مطالعه و نیز نبود منابع مناسب را، از مهمترین عوامل مؤثر بر عدم مراجعه افراد ذکر کرده‌اند.

در این پژوهش تأثیر سطح تحصیلات بر رفتار اطلاع‌یابی بررسی شد و مشخص گردید بین نیازهای مطالعاتی افراد و سطح تحصیلات آنها رابطه معناداری وجود ندارد.

۱. دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی، عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال.
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال.

در این پژوهش همچنین مشخص شد که نیازهای مطالعاتی استفاده‌کنندگان در سطح یکسانی نبوده و گوناگون است. و میزان برآورده شدن این نیازها، توسط کتابخانه‌های مساجد در سطح متوسط قرار دارد.

کلیدواژه

کتابخانه مسجد، نیاز مطالعاتی، رفتار اطلاع‌یابی، مساجد.

مقدمه

کتابخانه‌ها در نظامهای اجتماعی جزء جدایی‌ناپذیر جوامع محسوب می‌شوند و اهداف و وظایف گوناگون از جمله اندیشه ورزی و بالابردن سطح دانایی افراد بشر را به عهده دارند، اما به نظر می‌رسد از جمله مهمترین این وظایف، برآورده کردن نیازهای مطالعاتی جامعه استفاده‌کننده، از آنها باشد.

رانگانانان به کتابخانه‌ها به چشم موجوداتی رشد‌یابنده و به استفاده‌کنندگان به منزله هسته مرکزی کلیه فعالیتهای کتابخانه‌ای می‌نگرد و پیوسته به این اصل تأکید می‌ورزد که همه تلاشها باید در جهت برآوردن نیاز استفاده‌کنندگان باشد، به گونه‌ای که در کمترین زمان ممکن، کتاب مورد نظر هر مراجعه‌کننده‌ای تأمین گردد و به این صورت در وقت خواننده نیز صرفه جویی شود^۱.

در کشور ما به دلیل اهمیت نقش مساجد از یکسو و وجود کتابخانه‌های مساجد در نقاط مختلف کشور از سوی دیگر، برنامه ریزی برای این کتابخانه‌ها ضروری و مهم به نظر می‌رسد. وجود کتابخانه در پایگاه معنوی مسجد، می‌تواند در ترویج فرهنگ دینی جامعه و همچنین ارتقاء فرهنگ کتابخوانی اقشار گوناگون جامعه، نقش مؤثر و مفیدی ایفا کند.

هدف و فایده پژوهش

هدف از پژوهش حاضر، بررسی نیازهای مطالعاتی اعضای استفاده‌کنندگان از کتابخانه‌های مساجد استان تهران می‌باشد. به نظر می‌رسد با مشخص شدن نوع نیاز مطالعاتی جامعه بهره‌گیر، بتوان مجموعه این کتابخانه‌ها را به گونه‌ای فراهم آورد تا

حداکثر استفاده از ظرفیت آنها را در پی داشته باشد. و این مسأله در رابطه با این کتابخانه‌ها که عموماً بودجه مختصر و محدودی دارند و توسط مردم اداره می‌شوند، بسیار حائز اهمیت به نظر می‌رسد.

پرسشهای اساسی

۱. نیازهای مطالعاتی استفاده‌کنندگان از کتابخانه‌های مساجد استان تهران چه موضوعاتی می‌باشد؟
۲. استفاده‌کنندگان، به چه منظوری از کتابخانه مسجد استفاده می‌کنند؟
۳. مهمترین محملها و منابع کسب اطلاعات استفاده‌کنندگان چیست؟
۴. آیا بین سطح تحصیلات و نیازهای مطالعاتی استفاده‌کنندگان رابطه معناداری وجود دارد؟
۵. کتابخانه‌های مساجد تا چه حد نیازهای مطالعاتی استفاده‌کنندگان را برآورده می‌کنند؟

متغیرهای اساسی پژوهش

متغیرهایی که در این پژوهش مورد مطالعه قرار می‌گیرد عبارتند از: کتابخانه‌های مساجد استان تهران به عنوان متغیر مستقل؛ و نیازهای مطالعاتی جامعه استفاده‌کننده از این کتابخانه‌ها به عنوان متغیر وابسته.

فرضیه پژوهش

استفاده‌کنندگان از کتابخانه‌های مساجد، دارای نیازهای مطالعاتی گوناگونی هستند.

روش پژوهش

در تحقیقات مختلف متناسب با موضوع تحقیق، روشهای مختلفی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در تحقیق حاضر با توجه به آنکه هدف، شناخت نیازهای مطالعاتی استفاده‌کنندگان کتابخانه‌های مساجد استان تهران از طریق جمع‌آوری داده‌ها می‌باشد، لذا تحقیق حاضر یک تحقیق پیمایشی - تحلیلی است و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه است.

محدوده مکانی و زمانی تحقیق

میدان تحقیق شامل ۳۰ کتابخانه مجهز مساجد استان تهران می‌باشد که از نظر ستاد

عالی‌کانون‌های فرهنگی - هنری مساجد درجه یک محسوب می‌شوند، قلمرو زمانی تحقیق از ابتدای سال ۱۳۸۵ تا پایان نیمه اول سال می‌باشد.

جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری مورد مطالعه شامل افرادی است که به صورت عضو از امکانات کتابخانه‌ها استفاده می‌کنند.

روش نمونه‌گیری

در این تحقیق از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی^۱، برای انتخاب اعضای نمونه استفاده شده است. برای این منظور از کتابخانه هر مسجد متناسب با تعداد اعضای فعال آن، به صورت تصادفی نمونه‌گیری انجام گرفت. پرسشنامه شامل ۲۲ سؤال بسته بود و سؤالات در ۹ بخش مطابق با جدول ۱ طراحی شد.

شماره سؤال	تعداد سؤالات	موضوع سؤالات
-	۲	مشخصات کتابخانه مسجد
-	۴	مشخصات پاسخ‌دهندگان
۱-۳	۳	سؤالات کنترلی
۴	۱	برنامه‌های جنبی مسجد
۵	۱	هدف از مراجعه
۶	۷	عوامل مؤثر بر مراجعه افراد
۷	۶	منابع اطلاعاتی مورد نیاز
۸	۱	منابع موجود در کتابخانه
۹	۱۰	حوزه‌های مورد علاقه
۱۰	۴	نیازهای اطلاعاتی اجتماعی
۱۰	۴	نیازهای اطلاعاتی تاریخی
۱۰	۳	نیازهای اطلاعاتی مذهبی
۱۰	۴	نیازهای اطلاعاتی علمی
۱۰	۴	نیازهای اطلاعاتی ادبی
۱۰	۶	نیازهای اطلاعاتی مرجع
۱۱	۳	نیازهای اطلاعاتی ادیان
۱۲ و ۱۳	۵	نیازهای مطالعاتی نشریات
۱۴	۴	برنامه‌های جنبی مساجد
۱۵	۱	رفع نیازهای اطلاعاتی
۱۶-۲۲	۷	دلایل عدم استفاده از کتابخانه

به منظور سنجش روایی^۱ پرسشنامه، از نظرات استاد راهنما، استاد مشاور و همکاران متخصص در امور کتابداری و اطلاع رسانی و به منظور سنجش پایانی^۲ پرسشنامه، از معیار آلفای کرونباخ استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از نرم‌افزار آماری علوم اجتماعی^۳ استفاده شد و خروجیهای لازم، استخراج و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

مبانی نظری

پژوهندگان به هنگام حل مسائل خاص یا تعریف و تعیین استراتژیهای خرد و کلان، دچار کمبود اطلاعات مورد نیاز خود هستند. این نقصان یا به دلیل نبود اطلاعات است که مشخصاً برای مسأله‌ای خاص مورد نیاز است، یا به سبب دشواریاب بودن از میان انبوه اطلاعات غیر مرتبط و پراکنده که در واقع چندان متفاوت با نبود اطلاعات نیست.^۴ یکی از دغدغه‌های همیشگی کتابداران و اطلاع رسانیان در اشاعه خدمات کتابخانه‌ای، دسترس پذیر ساختن منابع اطلاعاتی مفید و مناسب که منطبق با نیازهای واقعی استفاده کنندگان می‌باشد است. به عبارت دیگر شاید بتوان گفت که برای کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی، وظیفه‌ای مهمتر از پاسخگویی به نیازهای مطالعاتی و اطلاعاتی کاربران نمی‌توان تصور کرد.

نیاز

نیاز^۵ یک مفهوم عمومی است که در زمینه‌های مختلف، کاربردهای نسبتاً وسیعی دارد و تعاریف متعددی از آن ارائه می‌شود. این تعاریف گرچه همگی یک مفهوم یا احساس مشترک را انتقال می‌دهند، با این وجود از منظر و ابعاد مختلف و بعضاً متفاوتی بدان می‌نگرند. در یک تعریف عمومی، نیاز چیزی است که برای ارضاء و تحقق یک هدف قابل دسترس، ضروری و مفید است.^۶

1. Validity.

2. Reliability.

3. Spss=Statistical Package For Social Sciences.

۴. فصلنامه کتاب، شماره ۳۸، ص ۵.

5. Need.

۶. نیازسنجی آموزشی در سازمانها: ص ۵۶.

- نیاز سنجی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی، علاوه بر کمک به توسعه هدفمند مجموعه‌ها، دارای مزایای قابل توجهی است که به چند مورد اشاره می‌گردد:
۱. به حداکثر رساندن توان بالقوه کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی، برای پشتیبانی از نیازهای اطلاعاتی کاربران.
 ۲. فراهم نمودن داده‌هایی مؤثر و مفید برای تصمیم‌گیری در تخصیص منابع و نیز پشتیبانی برنامه ریزی.
 ۳. منطقی نمودن درخواست تهیه منابع نو و جدید.
 ۴. حصول اطمینان از همخوانی منابع با نیازهای کاربران.
 ۵. توجیه‌پذیر نمودن کاهش فعالیت‌های مجموعه سازی در حوزه‌هایی که چندان مورد استفاده کاربران قرار نمی‌گیرد.
 ۶. منطقی شدن عملیات وجین مجموعه‌ها.^۱

مساجد و کتابخانه‌های مساجد

هر جامعه‌ای برای تداوم حیات فردی و اجتماعی، ناگزیر به رفع نیازهای اساسی خود می‌باشد، از جمله این نیازها می‌توان به تعلیم و تربیت، زاد و ولد، معاش، نظم و امنیت اشاره نمود. و نیازهای فوق به صورت مجموعه‌ای پیچیده از ارزشها، هنجارها، قوانین و مقررات اجتماعی در جامعه شکل گرفته و به نحوی جا می‌افتد که اصطلاحاً آن را نهادینه شده می‌گویند. هر یک از این نیازها که در جامعه نهادینه شده، به ظهور یک نهاد اجتماعی منجر شده است. به طور کلی در مفهوم جامعه شناختی، نهاد اجتماعی را می‌توان به معنای نظامی از روابط اجتماعی ساخته و پرداخته و پایدار، با هدفی مشخص که کنش آن از شخصیت افرادی که عهده دار آن هستند می‌گذرد و به افراد دیگری منتقل می‌شود و در طول زمان استمرار و مداومت پیدا می‌کند، دانست.^۲

یکی از اهدافی که در نتیجه اجتماعی شدن یا جامعه پذیری حاصل می‌گردد، انتقال فرهنگ است که اگر استعداد یادگیری و اجتماعی شدن، آن گونه که در انسان هست وجود نداشت، انتقال فرهنگی صورت نمی‌گرفت و زندگی اجتماعی انسان با سایر

۱. بیلاز: ص ۷.

۲. مبانی جامعه‌شناختی: ص ۱۴۸.

حیوانات تفاوتی نداشت. بنابراین اجتماعی شدن می‌تواند هم انتقال میراث فرهنگی و هم رشد شخصیت را میسر سازد. از جمله عواملی که می‌تواند در اجتماعی شدن نقش اساسی ایفا کند عبارتند از: خانواده، روابط با گروه همسالان، مدارس، رسانه‌های همگانی و نیز مراکز مذهبی مثل مساجد، کلیساها و غیره.

مسجد از ریشه «سجده» گرفته شده و اسم مکان به معنای محل سجده، عبادت و دعاست. در دایرة المعارف انگلیسی بریتانیکا ذیل واژه Mosque آمده است: «مسجد واژه‌ای عربی است، در اسلام محل نماز و دعا و محل عبادت است، آن هم به منزله مرکز عبادت دسته جمعی که در آن همه به طور یکسان در برابر خداوند قرار می‌گیرند».

واژه مسجد به طور صریح در قرآن کریم ۲۸ مرتبه به کار برده شده است که ۲۲ مورد آن به صورت مفرد و ۶ مورد به صورت جمع می‌باشد^۱.

علاوه بر اهمیت مسجد به عنوان پایگاهی عبادی در تاریخ اسلام و در بستر تمدن اسلامی، برای این نهاد معنوی جنبه‌های دیگری نیز مطرح است. از جمله، می‌توان تأثیرات علمی مساجد را در سراسر دنیای اسلام عنوان کرد. یکی از آنها، نقش آموزشی مسجد به عنوان اولین نهادهای علمی - آموزشی است که صاحب نظران و پژوهشگران فرهنگ و تمدن اسلامی در آثار خود به آن پرداخته‌اند و یا تألیفات مستقلی در این زمینه داشته‌اند. از دیگر نهادهای فرهنگی - آموزشی رایج در مساجد، وجود دارالکتاب یا کتابخانه‌های غنی و عظیم آن بوده است.

اگر کتابخانه‌ها به عنوان یکی از پایگاههای مهم و مؤثر در پیشرفت فرهنگ و علوم اسلامی مطرح شود، سهم کتابخانه‌های مساجد در این رهگذر بسیار است. به طوری که ویل دورانت، نویسنده و محقق معروف تاریخ در کتاب خود آورده است: «در غالب مساجد کتابخانه بود که تعداد زیادی کتاب داشت و درهای آن به روی طالبان علم گشوده بود»^۲.

مؤلف کتاب تاریخ عرب نیز در این باره می‌نویسد: «مسجد، کتابخانه نیز بود و کتابخانه‌های مسجد از هدیه‌های مردم، مخصوصاً از کتب افراد ثروتمند پر بود»^۳.

۱. تحلیل جامعه‌شناختی مسجد، نشریه فرهنگ اصفهان، ش ۱۳.

۲. تاریخ تمدن، عصر ایمان (بخش اول): ص ۳۰۴.

۳. تاریخ عرب: ص ۵۴۹.

پیشینه پژوهش

سابقه مطالعه نیاز اطلاعاتی به سال ۱۹۲۰م برمی‌گردد، برای اولین بار کار عملی در سال ۱۹۵۰ در امریکا شروع شد. کوور^۱ با بررسی که در مطالعات انجام شده، بین سالهای ۱۹۵۳-۱۹۶۶ به عمل آورد، علت رشد چنین تحقیقاتی را در افزایش اطلاعات در علوم و فن آوری دانست.^۲

و از طرفی ویلسون^۳ در سال ۱۹۴۴ اظهار می‌دارد که مطالعه نیازهای اطلاعاتی و رفتار اطلاع‌یابی استفاده‌کنندگان کتابخانه به سال ۱۹۱۶ برمی‌گردد، زمانی که کتاب کتابخانه‌های عمومی و مدارس عمومی توسط آیرس^۴ و مکینیک^۵ منتشر شد.^۶ در باب کاربران، نیازهای اطلاعاتی و رفتار اطلاع‌یابی و بهره‌جویی از اطلاعات، بررسی‌های گوناگون صورت گرفته است که شمار انتشارات در این زمینه را به بیش از ۲۰۰۰ عنوان تخمین زده‌اند.^۷

در سال ۱۹۸۰ گردهمایی با عنوان: «کتابخانه‌های مؤسسات و نهادهای آموزشی دانشگاه» در کلمبیا برگزار گردید. در این گردهمایی بررسی نیازهای اطلاعاتی در برنامه‌ریزی و توسعه کتابخانه‌ها، به عنوان یک ضرورت مطرح شده است. و بر مواردی مانند: توجه به نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان، کافی بودن منابع موجود و خدمات و لزوم بررسی نیازهای استفاده‌کنندگان در کتابخانه‌های دانشگاه کلمبیا تأکید شده است.^۸ در زمینه مساجد نیز تحقیقاتی صورت گرفته که به برخی از آنها به طور گذرا اشاره می‌کنیم:

سعید دامادی در سال ۱۳۷۱ در تحقیقی به بررسی کتابخانه‌های مساجد در شهر تهران پرداخته است که در این تحقیق منطقه ۱۵ پستی تهران، مورد مطالعه قرار گرفته است. به کمک این تحقیق می‌توان به آدرس و زمان فعالیت کتابخانه‌های

1.Coover.

۲. بررسی نیازهای اطلاعاتی...: ص ۱۰.

3.Wilson.

4.Ayres.

5.Mickinnic.

۶. کیکاز: ص ۷.

۷. روشی برای شناخت نیازهای اطلاعاتی کاربران: ص ۱۵.

۸. بررسی نیازهای اطلاعاتی...: ص ۸۹.

مساجد در منطقه ۱۵ پی برد و اینکه چه تعدادی از کتابخانه‌های مساجد در این منطقه قرار داشته‌اند.

فاطمه شکوفه در سال ۱۳۷۶ در تحقیق خود به منظور معرفی مسجد، به عنوان یک مکان آموزشی که قابلیت ارائه آموزشهای فرهنگی - تکمیلی را دارد، به بررسی فعالیتهای آموزشی مساجد پرداخته است. یافته‌های تحقیق نشان داد که آموزشهای ارائه شده در مسجد:

۱. شامل تمامی انواع مختلف آموزشهای فرهنگی - تکمیلی نمی‌باشند.

۲. این آموزشها براساس نیاز سنجی و امکان سنجی محلی صورت نمی‌گیرد و از تداوم برخوردار نیست.

سعید غفاری در سال ۱۳۷۷ تحقیقی با هدف بررسی وضعیت فعلی کتابخانه‌های مساجد شهر تهران انجام داده است. یافته‌ها نشان داد که بالغ بر نیمی از کتابخانه‌های مساجد شهر تهران از نظر مجموعه، فضا، تجهیزات و منابع در وضعیت مناسبی نمی‌باشند.

ابوالفضل هاشمی در سال ۱۳۸۲ تحقیقی را با هدف بررسی وضعیت کتابخانه‌های مساجد که زیر نظر ستاد عالی کانونهای فرهنگی - هنری مساجد کشور هستند و نیز میزان رضایت اعضا از خدمات ارائه شده انجام داده است. نتایج تحقیق نشان داد، بیشترین رضایت افراد از خدمات امانت کتاب بوده است.

آدامز در سال ۲۰۰۳، تحقیقی با هدف بررسی توسعه تاریخی کتابخانه‌های اسلامی به صورت بین‌المللی در آفریقای جنوبی و نیز بررسی کتابخانه‌های اسلامی گیتس ویل^۱ به صورت مطالعه موردی و به منظور شناخت اینکه جوامع چگونه برای یافتن راه حلی برای تسهیلات کتابخانه‌ای کافی برای نیازهای خاص جوامع مسلمان در ناحیه بزرگتر کیپ تاون، انجام داده است. همچنین انواع گوناگونی از کتابخانه‌ها مانند کتابخانه‌های مساجد، شخصی، عمومی و دانشگاهی مورد بحث قرار گرفته‌اند.

آدامز در این تحقیق ایجاد وب سایت برای کتابخانه‌ها و کارگاههای آموزشی، برای پرسنل را پیشنهاد می‌کند.

محمد مکی السباعی در سال ۱۹۹۰، تحقیقی را در رابطه با کتابخانه‌های مساجد و نقش آن در تمدن اسلامی انجام داده است. این تحقیق از ابتدای شکل‌گیری مساجد، نقش آنها را از نظر سیاسی، فرهنگی، آموزشی و چگونگی شکل‌گیری کتاب در کشورهای اسلامی و نقش آموزش در مساجد و نهایتاً به وجود آمدن کتابخانه‌های مساجد را توضیح می‌دهد.

یافته‌های پژوهش

همانند روشهای معمول و رایج در بیشتر مطالعات میدانی، از پرسشنامه به عنوان ابزار جمع‌آوری اطلاعات استفاده شد. به همین منظور پرسشنامه‌ای در راستای سنجش نیازهای مطالعاتی استفاده‌کنندگان، در ابعاد مختلف طراحی شد و در اختیار کاربران فعال کتابخانه‌ها قرار داده شد. با توجه به اینکه علی‌رغم پیگیریهای مکرر محقق، از ۲۲۰ پرسشنامه توزیع شده، تنها ۱۹۰ پرسشنامه عودت داده شد و از این تعداد پرسشنامه، ۱۴ عدد به صورت ناقص، ۱۲ عدد فاقد اعتبار و ۴ عدد نیز متعلق به افراد غیر عضو کتابخانه بود. بنابراین از تجزیه و تحلیل کنار گذاشته شدند و اساس تجزیه و تحلیل، براساس نظرات ۱۵۸ نفر از اعضای کتابخانه‌های مساجد انجام شد.

گروه‌های سنی					جنسیت کاربران	
جمع	بین ۴۱ تا ۵۰ سال	بین ۳۱ تا ۴۰ سال	بین ۲۱ تا ۳۰ سال	بین ۱۰ تا ۲۰ سال		
۹۳	۱	۲	۲۳	۶۷	فراوانی	زن
%۵۹/۲	%۰/۱۶	%۱/۳	%۱۴/۶	%۴۲/۷	درصد فراوانی	
۶۴	۰	۶	۱۳	۴۵	فراوانی	مرد
%۴۰/۱۸	%۰	%۳/۱۸	%۸/۳	%۲۸/۷	درصد فراوانی	
۱۵۷	۱	۸	۳۶	۱۱۲	فراوانی	جمع
%۱۰۰	%۰/۱۶	%۵/۱	%۲۲/۹	%۷۱/۳	درصد فراوانی	

جدول ۲: مقایسه توزیع فراوانی جنسیت استفاده‌کنندگان کتابخانه‌های مساجد استان تهران

بررسی جنسیت پاسخ‌دهندگان، به منظور بررسی متفاوت بودن نیازهای آنان مورد بررسی قرار می‌گیرد. با توجه به جدول ۲ مشاهده می‌شود که ۵۹/۲ درصد کاربران

کتابخانه‌ها را زنان و ۴۰/۸ درصد کاربران را مردان تشکیل می‌دهند. جدول ۲ نشان می‌دهد که ۷۱/۳ درصد کاربران بین ۱۰ تا ۲۰ سال، ۲۲/۹ درصد بین ۲۱ تا ۳۰ سال، ۵/۱ درصد بین ۳۱ تا ۴۰ سال و تنها ۰/۶ درصد بالای ۴۰ سال هستند. بیشترین فراوانی مربوط به کاربرانی است که دارای سن ۱۰ تا ۲۰ سال می‌باشند و حدود ۹۵ درصد کاربران را افراد کمتر از ۳۰ سال تشکیل می‌دهند. این موضوع مؤید این مطلب است که شناخت نیازهای مطالعاتی کاربران کتابخانه‌ها، از اهمیت زیادی برخوردار است.

جدول ۳ فراوانی استفاده کنندگان را بر حسب میزان تحصیلات نشان می‌دهد.

درصد فراوانی	تعداد کاربران	میزان تحصیلات کاربران
۱/۳	۲	راهنمایی
۳/۲	۵	سیکل
۸۰/۴	۱۲۷	دیپلم
۲/۵	۴	فوق دیپلم
۱۱/۴	۱۸	لیسانس
۰/۶	۱	فوق لیسانس و بالاتر
۰/۶	۱	بدون پاسخ
۱۰۰	۱۵۸	جمع

جدول ۳: توزیع فراوانی میزان تحصیلات استفاده کنندگان از کتابخانه‌های مساجد استان تهران

بررسی سطح تحصیلات کاربران از این جهت دارای اهمیت است که دامنه خدمات دهی کتابخانه‌ها به افراد مختلف، و نیز توانایی برآورده ساختن نیاز کاربران مختلف را نشان می‌دهد.

جدول ۳ میزان تحصیلات کاربران و استفاده کنندگان از کتابخانه‌ها را نشان می‌دهد، بررسی پاسخها نشان می‌دهد که ۱/۳ درصد راهنمایی، ۳/۲ درصد سیکل، ۸۰/۴ درصد دیپلم، ۲/۵ درصد فوق دیپلم، ۱۱/۴ درصد لیسانس و ۰/۶ درصد فوق لیسانس یا بالاتر هستند.

جدول ۴ توزیع فراوانی استفاده کنندگان را بر حسب شغل آنها نشان می‌دهد.

درصد فراوانی	فراوانی	شغل کاربران کتابخانه‌ها
۷۲/۸	۱۱۵	دانش آموز
۵/۱	۸	دانشجو
۷/۶	۱۲	معلم
۳/۸	۶	کارمند
۲/۵	۴	شغل آزاد
۳/۲	۵	خانه‌دار
۱/۹	۳	بیکار
۳/۲	۵	بدون پاسخ
۱۰۰	۱۵۸	جمع

جدول ۴: توزیع فراوانی شغل کاربران کتابخانه‌های مساجد استان تهران

بررسی پاسخها نشان می‌دهد که ۷۲/۸ درصد کاربران دانش آموز، ۵/۱ درصد دانشجو، ۷/۶ درصد معلم، ۳/۸ درصد کارمند، ۲/۵ درصد شغل آزاد، ۳/۲ درصد خانه‌دار، ۱/۹ درصد بیکار هستند، ضمن اینکه ۳/۲ درصد کاربران پاسخی به این سؤال نداده‌اند.

باتوجه به جدول فوق، به نظر می‌رسد که توجه خاص به نیازهای مطالعاتی دانش‌آموزان، می‌تواند نقش مثبت و به‌سزایی در جذب و پرورش ذهنی و فکری این افراد داشته باشد.

در تحقیق حاضر به‌طور کلی ۷ موضوع مختلف، در موارد ذیل مورد بررسی قرار گرفت:

۱. اهداف مراجعه به کتابخانه‌ها.
۲. موضوعات مورد نیاز استفاده‌کنندگان کتابخانه‌ها.
۳. زمینه‌های مورد نیاز استفاده‌کنندگان کتابخانه‌ها.
۴. مهمترین منابع کسب اطلاعات استفاده‌کنندگان کتابخانه‌ها.
۵. بررسی رابطه بین نیازهای مطالعاتی استفاده‌کنندگان و سطح تحصیلات آنها.
۶. میزان برآورده شدن نیازهای مطالعاتی استفاده‌کنندگان، توسط کتابخانه‌های مساجد.

۷. آزمون فرضیه پژوهش.

الف - اهداف مراجعه به کتابخانه‌ها

کل	مردان		زنان		هدف مراجعه کاربران	
	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی		
۵/۷	۹	۱/۵	۱	۸/۶	۸	پرکردن اوقات فراغت
۵/۱	۸	۹/۲	۶	۲/۲	۲	استفاده از منابع تخصصی مذهبی
۸۱/۶	۱۲۹	۸۱/۵	۵۳	۸۱/۷	۷۶	استفاده از سالن مطالعه کتابخانه
۷/۰	۱۱	۷/۷	۵	۶/۵	۶	کسب اطلاعات جاری و روزآمد
۰/۶	۱	۰	۰	۱/۱	۱	بدون پاسخ
۱۰۰	۱۵۸	۱۰۰/۰	۶۵	۱۰۰/۰	۹۳	جمع

جدول ۵: توزیع فراوانی اهداف مراجعه کاربران به کتابخانه‌های مساجد استان تهران

باتوجه به جدول ۵ مشاهده می‌شود که ۵/۷ درصد به منظور پرکردن اوقات فراغت، ۵/۱ درصد به منظور استفاده از منابع تخصصی، ۸۱/۶ درصد به منظور استفاده از سالن مطالعه کتابخانه و ۷ درصد به منظور کسب اطلاعات جاری و روزآمد به کتابخانه‌های مساجد مراجعه می‌کنند.

ب - موضوعات مورد نیاز استفاده کنندگان کتابخانه‌ها

رتبه	میانگین رتبه	انحراف معیار	میانگین میزان نیاز	موضوعات مورد نیاز کاربران
۱	۷/۴۳	۹۲	۴/۰۴	علمی
۲	۶/۹۰	۱/۲۳	۳/۸۷	آموزشی و کمک آموزشی
۳	۵/۸۴	۱/۱۰	۳/۲۸	اجتماعی
۴	۵/۷۶	۱/۲۶	۳/۲۷	فرهنگی
۵	۵/۷۲	۱/۱۹	۳/۳۰	ادبی
۶	۵/۴۵	۱/۲۳	۳/۰۸	مذهبی
۷	۵/۰۲	۱/۲۷	۲/۹۵	هنری
۸	۴/۷۸	۱/۴۱	۲/۸۴	ورزشی
۹	۴/۲۲	۱/۲۹	۲/۵۹	تاریخی
۱۰	۳/۸۹	۱/۲۶	۲/۴۶	سیاسی

جدول ۶: رتبه بندی موضوعات مورد نیاز استفاده کنندگان کتابخانه‌های مساجد استان تهران

باتوجه به اینکه جامعه استفاده کنندگان از کتابخانه‌ها از افراد مختلف با سنین متفاوت و سطح تحصیلات بالا و پایین تشکیل شده‌اند، لذا شناخت موضوعات مورد نیاز کاربران از اهمیت زیادی برخوردار است. باتوجه به جدول ۶ مشاهده می‌شود که موضوعات علمی با میانگین رتبه ۷/۴۳ درصد در دریف اول، و موضوعات آموزشی و کمک آموزشی با میانگین رتبه ۶/۹۰ درصد در دریف دوم قرار دارد. با توجه به اینکه بیش از ۸۰ درصد کاربران را افراد دارای مدرک دیپلم تشکیل می‌دهند و حدود ۴۰ درصد کاربران را دانش آموزان تشکیل می‌دهند، لذا نیاز به موضوعات علمی - آموزشی و کمک آموزشی توجیه پذیر می‌باشد.

باتوجه به جدول ۶ موضوعات اجتماعی و فرهنگی در رتبه سوم و چهارم نیاز کاربران قرار دارند، در حالی که موضوعات تاریخی و سیاسی در رده‌های آخر قرار دارند.

ج- زمینه‌های مورد نیاز استفاده کنندگان کتابخانه‌های مساجد

رتبه در هر موضوع	میانگین رتبه	میانگین میزان نیاز	زمینه‌ها	موضوعات مورد نیاز کاربران
۳	۲/۲۶	۲/۸۶	زناشویی	اجتماعی
۱	۳/۰۱	۳/۵۹	تربیتی و اخلاقی	
۲	۲/۶۱	۳/۲۸	روان‌شناسی	
۴	۲/۱۲	۲/۷۵	مسائل حقوقی	
۱	۲/۶۵	۳/۰۱	علوم تجربی	علمی
۲	۲/۵۹	۳/۱۰	علوم ریاضی	
۴	۲/۳۳	۲/۷۳	علوم انسانی	
۳	۲/۴۳	۲/۷۲	هنر	
۴	۲/۲۵	۲/۹۰	تاریخ ادبیات	ادبی
۳	۲/۳۰	۲/۹۲	زندگی‌نامه شخصیت‌های ادبی	
۲	۲/۷۱	۳/۲۸	ادبیات داستانی	
۱	۲/۷۴	۳/۳۴	ادبیات شعری	
۲	۲/۴۸	۲/۷۹	تاریخ اسلام	تاریخی
۴	۲/۱۹	۲/۵۹	تاریخ ادیان	
۳	۲/۴۲	۲/۷۴	تاریخ جهان	
۱	۲/۹۱	۳/۱۴	تاریخ ایران	

۱	۲/۲۲	۳/۰۹	احکام مذهبی	مذهبی
۲	۱/۹۱	۲/۷۷	اماکن مذهبی	
۳	۱/۸۷	۲/۷۱	زندگینامه دانشمندان مسلمان	
۲	۲/۴۶	۲/۹۱	زرتشت	ادیان
۱	۳/۰۰	۳/۳۲	مسیحیت	
۳	۲/۳۲	۲/۷۴	یهودیت	
۴	۲/۲۱	۲/۷۰	سایر ادیان	
۱	۴/۱۵	۳/۰۸	واژه‌نامه‌ها	منابع مرجع
۳	۳/۸۴	۲/۸۴	دایرةالمعارفها	
۴	۳/۲۱	۲/۴۵	ها	
۶	۲/۸۹	۲/۲۸	چکیده نامه‌ها	
۵	۲/۹۳	۲/۲۷	منابع جغرافیایی	
۲	۳/۹۸	۲/۹۳	زندگینامه‌ها	

جدول ۷: رتبه بندی زمینه‌های مورد نیاز استفاده کنندگان کتابخانه‌های مساجد استان تهران

جدول ۷ به رتبه بندی زمینه‌ها و ابعاد گوناگون مورد نیاز کاربران پرداخته است. با توجه به جدول مشاهده می‌شود که زمینه‌های تربیتی و اخلاق در موضوعات اجتماعی، منابع علوم تجربی در زمینه موضوعات علمی، منابع ادبیات شعری در موضوعات ادبی، منابع تاریخ ایران در موضوعات تاریخی، منابع احکام مذهبی در موضوعات مذهبی، منابع مسیحیت در زمینه ادیان غیر از اسلام و واژه‌نامه‌ها در زمینه موضوعات مرجع، از ابعاد مهم و مورد نیاز استفاده کنندگان کتابخانه‌های مساجد می‌باشند.

بررسی مهمترین منابع و محملهای کسب اطلاعات کاربران

در این پژوهش، به طور کلی ۶ منبع مختلف کسب اطلاعات، برای کاربران منظور شده است.

د - مهمترین منابع کسب اطلاعات استفاده کنندگان کتابخانه های مساجد

رتبه	میانگین رتبه	انحراف معیار	میانگین میزان نیاز	شکل منابع مورد نیاز کاربران
۱	۵/۰۹	۶/۸	۴/۳۳	کتاب
۲	۳/۶۰	۱/۱۸	۳/۱۹	مجله
۳	۳/۳۳	۱/۲۳	۳/۰۱	روزنامه
۴	۳/۲۷	۱/۱۹	۲/۹۰	منابع مرجع
۵	۲/۸۸	۱/۳۰	۲/۶۷	بانکهای اطلاعاتی و نرم افزارها
۶	۲/۸۴	۱/۳۲	۲/۶۰	مواد دیداری - شنیداری

جدول ۸: رتبه بندی مهمترین منابع کسب اطلاعات مورد نیاز استفاده کنندگان کتابخانه های مساجد استان تهران

بررسی رابطه بین نیازهای مطالعاتی استفاده کنندگان و سطح تحصیلات آنها

با توجه به اینکه اکثر کاربران کتابخانه دارای مدرک دیپلم بوده و تعداد کاربران با سطح تحصیلات زیر دیپلم کم می باشد؛ لذا افراد نمونه را به دو طبقه با سطح تحصیلات دیپلم و پایین تر و کاربران با سطح تحصیلات بالای دیپلم تقسیم بندی نموده اند. و از سوی دیگر تعداد منابع و موضوعات مختلف مورد نیاز کاربران به ۳ سطح کم، متوسط و زیاد تفکیک شد که نتایج مربوط به این سؤال پژوهشی، مبنی بر اینکه آیا بین نیازهای مطالعاتی استفاده کنندگان کتابخانه های مساجد و سطح تحصیلات آنها رابطه معنا داری وجود دارد یا خیر؟ در جدول ۹ ارائه شده است.

برای پاسخ به این سؤال از فرض صفر و مقابل، به صورت زیر مطرح و از آزمون کای دو پیرسون برای آزمودن آن استفاده خواهیم نمود.

فرض صفر: بین نیازهای مطالعاتی کاربران و سطح تحصیلات آنها رابطه معناداری وجود ندارد.

فرض مقابل: بین نیازهای مطالعاتی کاربران و سطح تحصیلات آنها رابطه معناداری وجود دارد.

میزان تحصیلات			تعداد موضوعات
جمع	فوق دیپلم و بالاتر	دیپلم و پایین تر	مورد نیاز
۳۵	۷	۲۸	کم
۵۲	۶	۴۶	متوسط
۴۰	۶	۳۴	زیاد
۱۲۷	۱۹	۱۰۸	جمع

جدول ۹: مقایسه توزیع فراوانی تعداد موضوعات مورد نیاز و سطح تحصیلات کاربران کتابخانه‌های مساجد استان تهران

میزان برآورده شدن نیازهای مطالعاتی کاربران

میانگین امتیازات	جمع امتیازات	درصد فراوانی	فراوانی	میزان برآورده ساختن نیازهای مطالعاتی کاربران
۳/۲۰	۱۰۰	۱۲/۷	۲۰	خیلی زیاد
	۱۳۲	۲۰/۹	۳۳	زیاد
	۱۸۹	۳۹/۹	۶۳	متوسط
	۴۸	۱۵/۲	۲۴	کم
	۹	۵/۷	۹	خیلی کم
	-	۵/۷	۹	بدون پاسخ
	۴۷۸	۱۰۰	۱۵۸	جمع

جدول ۱۰: توزیع فراوانی میزان جوابگو بودن کتابخانه‌های مساجد استان تهران به نیازهای مطالعاتی کاربران

با توجه به جدول مشاهده می‌شود که میزان برآورده شدن نیازهای مطالعاتی ۱۲/۷ درصد کاربران در حد خیلی زیاد، ۲۰/۹ درصد در حد زیاد، ۳۹/۹ درصد در حد متوسط، ۱۵/۲ درصد در حد کم و ۵/۷ درصد کاربران در حد خیلی کم می‌باشند. به طور کلی می‌توان گفت که منابع موجود در کتابخانه‌های مساجد با ۳/۲۰ امتیاز در سطح متوسط، جوابگوی نیاز کاربران می‌باشد.

آزمون فرضیه پژوهش

برای آزمون فرضیه پژوهش، فرض صفر و مقابل به صورت زیر مطرح و از آزمون کای دو برای آزمودن آن استفاده می‌شود.

فرض صفر: نیازهای مطالعاتی کاربران کتابخانه‌های مساجد استان تهران در سطح

یکسانی می‌باشد.

فرض مقابل: نیازهای مطالعاتی کاربران کتابخانه‌های مساجد استان تهران متفاوت می‌باشد.

تعداد موضوعات مورد نیاز کاربران	تعداد کاربران	مقدار مورد انتظار
بین ۶ تا ۱۰ موضوع	۱۱	۲۱/۲
بین ۱۱ تا ۱۵ موضوع	۲۴	۲۱/۲
بین ۱۶ تا ۲۰ موضوع	۳۱	۲۱/۲
بین ۲۱ تا ۲۵ موضوع	۲۶	۲۱/۲
بین ۲۶ تا ۳۰ موضوع	۲۴	۲۱/۲
بیشتر از ۳۰ موضوع	۱۱	۲۱/۲
جمع	۱۲۷	-

جدول ۱۱: توزیع فراوانی تعداد موضوعات مورد نیاز کاربران کتابخانه‌های مساجد استان تهران

برای آزمون فرضیه پژوهش، ابتدا تعداد موضوعات مورد نیاز کاربران به ۶ رده تقسیم بندی شده و سپس فراوانی مربوط به هر رده محاسبه می‌شود که نتایج آن در جدول ۱۱ ارائه شده است. با توجه به جدول مشاهده می‌شود که ۱۱ کاربر بین ۶ تا ۱۰ موضوع، ۲۴ کاربر بین ۱۱ تا ۱۵ موضوع، ۳۱ کاربر بین ۱۶ تا ۲۰ موضوع، ۲۶ کاربر تعداد ۲۱ تا ۲۵ موضوع، ۲۴ کاربر بین ۲۶ تا ۳۰ موضوع و ۱۱ کاربر بیشتر از ۳۰ موضوع را مورد نیاز خود عنوان نموده‌اند. نتایج آزمون کای دو در جدول ۱۲ ارائه شده است.

آماره آزمون کای - دو	درجه آزادی	سطح معناداری	نتیجه آزمون
۱۶/۱۹	۵	۰/۰۰۶	رد فرض صفر

جدول ۱۲: نتایج آزمون کای دو، در مورد فرضیه یکسان بودن تعداد موضوعات و منابع مورد نیاز کاربران کتابخانه‌های مساجد استان تهران

با توجه به نتایج جدول ۱۲ مشاهده می‌شود که چون سطح معناداری آزمون ۰/۰۰۶ درصد از سطح آزمون $a=0/05$ درصد کوچکتر است، فرض صفر در سطح اطمینان ۹۵ درصد رد می‌شود. به این معنا که بین تعداد موضوعات مورد نیاز کاربران اختلاف وجود دارد و آنها دارای نیازهای مطالعاتی گوناگون هستند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۱. کتابخانه‌های مساجد می‌توانند به گونه‌ای شایسته پاسخگوی نیازهای مطالعاتی جامعه استفاده‌کننده بوده و ابزار بسیار مناسبی برای غنا بخشیدن به اوقات فراغت نوجوانان و جوانان باشند، اگر فعالیتهای آنها با برنامه‌ریزیهای مدون و دقیق همراه باشد. از جمله این برنامه‌ریزیها، تجهیز این کتابخانه‌ها به منابع مطالعاتی متناسب با نیاز استفاده‌کنندگان است. پیشنهاد می‌گردد مسؤولین و دست‌اندرکاران امور این کتابخانه‌ها، از طریق طراحی پرسشنامه‌های دوره‌ای و یا برگزاری جلسات آزاد با حضور اعضای علاقمند نسبت به جمع‌آوری و آگاهی از نظرات کاربران در زمینه بهبود هر چه بیشتر وضعیت کتابخانه‌های مساجد اقدام نمایند.

۲. باتوجه به اینکه اکثریت اعضا از سالن مطالعه کتابخانه‌های مساجد استفاده می‌کنند، پیشنهاد می‌گردد نسبت به تجهیز این سالنها به امکانات مناسب از جمله تهویه مطبوع، وسایل گرمایشی و سرمایشی، نور مناسب و... اقدامات لازم صورت پذیرد.

۳. از آنجا که بیشتر اعضا از برنامه‌های جنبی مساجد اطلاع کافی نداشتند، توصیه می‌شود که بروشورهایی حاوی اطلاعات در این زمینه فراهم شده و در اختیار افراد قرار گیرد.

منابع فارسی

۱. حتی، فیلیپ خلیل. تاریخ عرب، ترجمه ابوالقاسم پاینده. تهران: انتشارات آگاه، ۱۳۶۶.
۲. حری، عباس. فصلنامه کتاب، شماره ۳۸، ۱۳۷۸.
۳. دامادی، سعید. بررسی کتابخانه‌های مساجد منطقه ۱۵ پستی تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، ۱۳۷۱.
۴. دورانت، ویل. تاریخ تمدن، عصر ایمان (بخش اول)، ترجمه ابوطالب صارمی و ابوالقاسم پاینده. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۳۶۸.
۵. دیوادسون، ف.ج. روشی برای شناخت نیازهای اطلاعاتی کاربران، ترجمه اسدالله آزاد در گزیده مقالات ایفلا ۹۶ (چین: ۲۵-۳۱ اوت ۱۹۹۶)، زیر نظر عباس مروی، به همت تاج‌الملوک ارجمند. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۶.
۶. شکوفه، فاطمه. بررسی عملکرد آموزشی مساجد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۶.

۷. صفری راد، فاطمه. بررسی نیازهای اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شیراز و نقش کتابخانه‌ها در تأمین این نیازها. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه شیراز، دانشکده تحصیلات تکمیلی.
۸. عباس زادگان، محمد؛ ترک زاده، جعفر. نیازسنجی آموزشی در سازمانها. تهران، ۱۳۷۹.
۹. غفاری، سعید. بررسی وضعیت کتابخانه‌های مساجد شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، ۱۳۷۷.
۱۰. کارناسا. بررسی رفتار استفاده‌کنندگان، ترجمه همایون حمیاری. نشریه پیام کتابخانه، دوره چهارم، شماره ۱۲، ۱۳۷۳.
۱۱. نوری، مهدی. تحلیل جامعه شناختی مسجد. نشریه فرهنگ اصفهان، شماره ۱۳، ۱۳۷۸.
۱۲. وثوقی، منصور. مبانی جامعه شناختی. تهران: انتشارات خردمند، ۱۳۷۲.
۱۳. هاشمی، ابوالفضل. بررسی میزان رضایت اعضا از کتابخانه‌های مساجد کشور. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، ۱۳۸۲.

منابع انگلیسی

1. Adams, roldah. 2003. "Historical development of islramic libraries internationally and in south africa a case study of the islamic library in gatesville.
www.worldcatlibraries.org/wcpa/top3mset/33862bfb57c8b528alqafeb4da09e.526.html.
2. Biblarz, dora; bosch, stephen; sugnet, chris (2001). collection management and development guide, no.11. "guide to library user needs assessment for Integrated information resource management and collection development". USA: the scarecrow press.
3. Kikas, konard. 1997. information needs of estonian specialists and collection composition of research libraries (1996-1997). tallin: tehenikaulikooli available at: kivyastus.also
<http://www.lib.ttu.ee/ttyrpub1/kkikas-information-needs-of.pdf-supplementalresult>.